

Bartosz Adamczewski

"Evangelien im Dialog mit Paulus : Eine intertextuelle Studie zu den Synoptikern", Eric Kun Chun Wong, Göttingen 2012 : [recenzja]

Collectanea Theologica 83/2, 221-224

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Eric Kun Chun WONG, *Evangelien im Dialog mit Paulus: Eine intertextuelle Studie zu den Synoptikern*, Novum Testamentum et Orbis Antiquus/Studien zur Umwelt des Neuen Testaments 89, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2012, ss. 201.

Kwestia zależności literackich między Ewangeliami synoptycznymi a listami św. Pawła jeszcze kilkanaście lat temu uważana była za zamkniętą. Po pracach Martina Wernera (1923), Williama D. Daviesa (1964) i Philippa Vielhauera (1950) zdecydowana większość egzegetów uważała, że o jakimkolwiek literackim wpływie listów Pawłowych na Ewangelię synoptyczne nie może być mowy. W ostatnich latach pojawia się jednak coraz więcej publikacji, które w mniej lub bardziej zdecydowany sposób kwestionują ten naukowy *status quo*. Jedną z nich jest najnowsza książka chińskiego biblisty Erica Kun Chun W o n g a, ucznia prof. Gerda Theissen z Heidelbergu, a obecnie wykładowcy w The Chinese University of Hong Kong.

Główna teza autora jest prosta: synoptycy korzystali z listów św. Pawła, lecz czynili to w sposób krytyczny, modyfikując jego nauczanie. Według chińskiego biblisty, tym właśnie należy tłumaczyć stosunkowo małą liczbę werbalnych odniesień do pism Pawłowych w Ewangeliach synoptycznych (s. 171-175).

W celu metodologicznego uzasadnienia swej tezy, w pierwszym, wstępnym rozdziale książki (s. 9-60) autor posługuje się klasyfikacją przejawów intertekstualności, opracowaną przez niemieckiego literaturoznawcę Manfreda Pfistera. Za najbardziej przydatne do swych badań Wong uważa pojęcie dialogiczności, opisujące fenomen językowego bądź treściowego dystansowania się autora od przejętego przez niego pre-tekstu (s. 20, 23). Według chińskiego biblisty, w Ewangeliach synoptycznych oprócz tego fenomenu dochodzą do głosu także inne, bardziej „pasywne” przejawy intertekstualności, dające się wykryć także w słabo oznakowanych odniesieniach intertekstualnych: referencyjność (polegająca na przejściu pre-tekstu jako całości), strukturalność (polegająca na przejściu wewnętrznej budowy pre-tekstu) i selektywność (polegająca na specjalnym wykorzystaniu wybranych elementów pre-tekstu – s. 18-23).

Autor wstępnie uzasadnia swą główną tezę za pomocą argumentu odwołującego się do historii oddziaływania (*Wirkungsgeschichte*) listów Pawłowych. Już samo istnienie listów deutero-Pawłowych, naśladowujących listy apostoła, świadczy bowiem o tym, że listy te po jego śmierci nie poszły w zapomnienie (s. 56). Podobnie we wszystkich trzech Ewangeliach synoptycznych znaleźć można alu-

zje do prowadzenia misji wśród pogan, co było wszak głównym zadaniem Pawła (s. 51-54, 58). Bywa też, że odniesienia do Pawła znajdują się w kluczowych punktach Ewangelii (np. Mk 1,1 i 16,6; Mt 5,17.19 – s. 58-59). Z drugiej strony, zgodnie z kryterium dialogiczności, ewangelisci mogli prowadzić polemikę z tezami Pawła, przy czym, według chińskiego biblisty, była ona zasadniczo polemiką ukrytą (s. 59-60).

Drugi rozdział książki poświęcony jest analizie echa listów Pawłowych w Ewangelii według św. Marka (s. 61-106). Wong zauważa na wstępie, że wypowiedzi Jezusa, które zawarte są zarówno w listach Pawłowych jak i w Ewangelii według św. Marka (1Kor 7,10-11 por. Mk 10,11-12; 1Kor 11,23-26 por. Mk 14,22-25; Rz 14,14 por. Mk 7,15), mogły zostać przejęte przez ewangelistę z pism Pawłowych (s. 61-62). W dalszej części pracy Wong nie rozwija jednak tego wątku, traktując tego rodzaju teksty jako generalnie pochodzące z przed-Pawłowej i przedewangelicznej tradycji Jezusowej. Szkoda, że autor w żaden sposób nie uzasadnia ani nie weryfikuje tego założenia.

Jednym z głównych przejawów wykorzystania pism Pawłowych w Markowej Ewangelii jest, według chińskiego biblisty, użycie frazy „ewangelia Jezusa Chrystusa Syna Bożego” (Mk 1,1), która jest efektem kombinacji podobnych formuł Pawłowych: „ewangelia Chrystusa” (Ga 2,7 i in.) i „ewangelia Syna Bożego” (Rz 1,3 – s. 75). Wong twierdzi, że w trzech programowych tekstach Marek przejął Pawłową koncepcję Ewangelii jako powszechnie głoszonego orędzia o Chrystusie (Mk 1,1; 8,35; 13,10), ale w następujących niedaleko za nimi tekstach „dialogicznie” ją zmodyfikował, dodając aspekt relacji z ziemskim Jezusem (Mk 1,13-14; 10,29-30; 14,9 – s. 78-81).

Drugim przykładem przejęcia treści Pawłowych w Markowej Ewangelii jest jej rozbudowana, w ślad za Pawłem, *theologia crucis*, z jej różnymi elementami szczegółowymi: zdradą i wydaniem Jezusa (1Kor 11,23), Jezusem jako barankiem paschalnym (1Kor 5,7), ukrzyżowaniem, pogrzebem, zmartwychwstaniem i ukazywaniem się (1Kor 15), a nawet użyciem perfektywnej formy imiesłowowej *estaurōmenos* (1Kor 1,23; 2,2; Ga 3,1 – s. 83-84). Według chińskiego biblisty, w wielu miejscach Marek opowiedział to, co Paweł wyraził w pojęciach teologicznych (s. 87). Teza ta z pewnością domaga się dalszych, bardziej szczegółowych analiz.

Jeśli chodzi o konkretne wypowiedzi Jezusa, to Wong interpretuje Mk 7,17-23 dość specyficznie – nie jako potwierdzenie, ale jako korektę bezkompromisowego stanowiska Pawła z Ga 2,11-14. Chiński biblista uzasadnia swą tezę, zwracając uwagę na poufny a nie publiczny charakter wypowiedzi Jezusa w Mk 7,17-23 (s. 98). Podobnie fragment Mk 10,10-12 rozumiany jest przez Wonga jako krytyczne echo Pawłowego nauczania, zezwalającego na rozwody w pewnych okre-

ślonych sytuacjach (1Kor 7,12-16 – s. 103-105). Jednakże w tym przypadku poufny charakter wypowiedzi Jezusa nie wskazuje, według Wonga, na ograniczenie zakresu jego stosowności. Specyficzna argumentacja autora jest więc w istocie wewnętrznie niespójna.

Trzeci rozdział książki prezentuje tezę, że Ewangelia według św. Mateusza zawiera bardzo krytyczne reakcje na działalność i nauczanie św. Pawła (s. 107-130). Wong twierdzi, że jedną z takich reakcji jest zastąpienie Pawłowego wyrażenia „ewangelia Chrystusa” formułą „ewangelia Królestwa”, jakoby sugerującą, że tylko Mateuszowa (a nie Pawłowa) wersja Ewangelii jest wersją właściwą (s. 112, 115). Ponadto, Wong interpretuje złe nasienie w przypowieści o chwacie (Mt 13,24-30.36-43) jako metaforę działalności Pawła (s. 116-118). Podobnie wypowiedź o faryzeuszach, którzy obchodzą morze i ląd, by znaleźć jednego prozelitę (Mt 23,15), rozumiana jest przez Wonga jako krytyka misjonarskiej działalności faryzeusza Pawła (s. 122-123). Z kolei instrukcja misyjna „wart jest robotnik swej stawy” (Mt 10,10b) to według chińskiego biblisty krytyczna aluzja do Pawła, który niekiedy zarabiał na swe utrzymanie. Przytaczane wypowiedzi wyrwane są, niestety, z szerszego kontekstu literacko-retorycznego. Kontekst ten wskazuje zaś na bardziej złożony stosunek Mateusza do dziedzictwa Apostoła Narodów.

Tę samą uwagę należy odnieść do przedstawionych przez Wonga analiz dotyczących rzekomo anty-Pawłowej wymowy kluczowych tekstów Kazania na Górze (Mt 5,19; 7,12 – s. 127, 129). Dopiero interpretacja Mt 5,17-20 w kontekście Mt 5,21-48 wskazuje, że mamy tu do czynienia z ilustracją Pawłowej idei zawartej w Rz 13,8-9. Także zamieszczenie pouczenia etycznego o charakterze ogólnoludzkim (Mt 7,12) po pouczeniach o charakterze skrypturystycznym (Mt 5,17-48) odpowiada Pawłowemu schematowi teologicznemu, znanemu z Rz 1,16. Teza Wonga o bardzo krytycznej recepcji działalności Pawła w Ewangelii według św. Mateusza jest więc w istocie trudna do utrzymania.

Czwarty rozdział książki (s. 131-168) omawia dwa najbardziej oczywiste echa Pawłowej nauki o usprawiedliwieniu w dwudziele św. Łukasza: echo *explicite* zaznaczone (Dz 13,38-39) i echo wprowadzone *implicite* (Łk 18,9-14). Chiński biblista wskazuje, że Dz 13,38-39 zawiera wyraźnie oznaczone odniesienie intertekstualne do Ga 2,16 (s. 152). W celu wyjaśnienia zauważalnej rozbieżności między addytywną teorią usprawiedliwienia (Prawo + Chrystus) w Dz 13,38-39 a antytetyczną teorią usprawiedliwienia (Chrystus, a nie Prawo) w Ga 2,16, Wong słusznie zauważa, że Pawłowa wypowiedź Dz 13,38-39, z jej teologią „Piotrową” (addytywną), koncyliacyjnie zrównoważona została przez Łukasza przez Piotrową wypowiedź Dz 15,10-11, która z kolei prezentuje wizję „Pawłową” (antytetyczną – s. 153, 156, 165).

Z kolei ewangeliczny tekst Łk 18,9-14 rozumiany jest przez Wonga jako odnoszący się do Pawłowej nauki o usprawiedliwieniu w sposób ukryty, jedynie *implicitie*. Chiński biblista zwraca uwagę na zastosowanie typowej dla teologii Pawłowej kombinacji czasownika *dikaioō* w stronie biernej (Łk 18,14) ze wzmianką o wierze (Łk 18,8 – s. 157). Wong słusznie twierdzi zatem, że Łukasz opowiedział w Łk 18,9-14 to, co Paweł wyraził w pojęciach ogólnych w Rz 7 (s. 165).

Książkę kończy wykaz miejsc źródłowych (s. 194-201), który, niestety, sporządzony został w sposób bardzo niechlujny. Dla przykładu, Mt 5,17 figuruje po Mt 28,19-20 (s. 195), Codex D umieszczony został wśród źródeł pozabiblijnych (s. 201), Hom XVII,19,5-6 odnosi się do jednej z Pseudo-Klementyn, które są też cytowane w postaci: Pseudo-Klementinen 2,3 (s. 201).

Mimo rozmaitych niedociągnięć publikacja chińskiego biblisty jest z pewnością pozycją wartościową. Prowokuje także do dalszych, wyteżonych prac na tym trudnym obszarze badań intertekstualno-egzegetycznych.

ks. Bartosz Adamczewski, Warszawa

Zbyněk GARSKÝ, *Das Wirken Jesu in Galiläa bei Johannes: Eine strukturelle Analyse der Intertextualität des vierten Evangeliums mit den Synoptikern, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2, Mohr Siebeck: Tübingen 2012, ss. XX + 370.*

Problem relacji zachodzących między Ewangelią Janową a Ewangelią synoptycznymi należy bez wątplenia do najtrudniejszych problemów naukowej biblistyki. Z jednej strony bowiem wszystkie Ewangelie ewidentnie opisują tę samą, w najważniejszych punktach zbieżną, historię Jezusa. Z drugiej jednak strony różnice zachodzące między nimi, a zwłaszcza między czwartą Ewangelią a Ewangelią synoptycznymi, są znaczne. Czy zatem autor czwartej Ewangelii znał Ewangelie synoptyczne i korzystał z nich, czy też pisał swe dzieło niezależnie od nich?

Tę trudną kwestię podjął na nowo w swej rozprawie doktorskiej, obronionej w 2012 r. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu w Zurychu, czeski teolog husycki Zbyněk G a r s k ý, posługujący się we wcześniejszych publikacjach nazwiskiem Studenovský. Postawił on sobie za cel przeanalizowanie relacji intertekstualnych, zachodzących między czwartą Ewangelią a Ewangelią synoptycznymi za pomocą nowoczesnych metod strukturalistycznych.

W pierwszym, wstępnym rozdziale rozprawy (s. 1-27) autor poruszył dwie ważne kwestie. Po pierwsze stwierdził, że wyraźną słabością prezentowanych